

„A' Nemzet a' muzsikájában él”¹
(Mátray Gábor)

SZÖNYINÉ SZERZŐ KATALIN*
MAGYAR ZENETUDOMÁNYI KÜTFŐ JOHANNES BRAHMS
KÖRÉBEN: MÁTRAY GÁBOR (1797-1875)²

*Az 1802. november 25-én gróf Széchenyi Ferenc által alapított
Nemzeti Könyvtár tiszteletére*

Mátray Gábor

Kodály Zoltán 1935-ben vetette papírra az alábbi sorokat: „... minden nagy művészetnek kettős arca van: mennél régibb századokba nyúlnak vissza gyökerei, annál messzibb jövőbe sugárzik ki. A fa koronája oly magasra nő, amilyen mélyen fúródik gyökere a talajba. A magyar zene is: minél mélyebben bocsátja gyökereit a magyar lélek talajába, annál magasabbra nő koronája, annál tovább él...”³

Mátray Gábor életműve nem csak sokoldalúságával, a múlt századi magyar művelődéstörténet oly sok területén nyomot hagyó polihisztor voltával nyűgözi

¹ Hasznos Multságok, 1824, II. Félév, 289. o;

² Az OSZK 1997. december 8-án tartott Mátray Gábor-émlékezésén elhangzott előadás szerkesztett szövege. A Brahms magyar forrásaira vonatkozó helyszíni kutatások még csak akkor körvonalazták Mátray Gábor Egyetemes Gyűjteményének jelenlétét és feltehető hatását a német zeneszerző-óriás életművében.

le a rá emlékezőt. A 19. századi magyar zenetörténet kutatója a Kodály által láttatott „nagy művészet” kettősségét fedezi fel a Mátrayén: mindenkor úgy élt a jelenben, hogy egyre messzebb jutott a magyar zenetörténeti múlt emlékeinek feltárásában, tudományos közzétételében. E kettősségből fakadt ereje, nemzedékeken átívelő példamutató erkölcsisége.

Idézzük fel az életpálya főbb stációit.⁴ Elsőként a szülői házból hozott életre szóló indíttatásokat kell megemlítenünk. Édesapja, a nagykátai Róthkrepf-család sarja, a német családnév ellenére is már hungarus-tudatú magyar érzelmű családfő volt, akinek a szűkebb környezetében a szülők és a gyermekek magyarul beszéltek. 1804-től, amikor a család Pestre költözött, és az apa magyar néptanító, egyben a Belvárosi templom karnagya lett, a családhoz kosztkvártélyra befogadott Schenbach Róza, aki Déryné néven vonul majd be a magyar színház történetébe, a Róthkrepf-családban tökéletesítette magyar nyelvtudását.

A szülői házban kezdődő, majd később a pesti piaristáknál rendszeressé váló zenei tanulmányok mellett Róthkrepf Gábort a nála négy évvel idősebb Róza vezette be a magyar színészet világába. „Gábor, ki már talán mint zongoraművész jött a világra” – emlékezett vissza Naplójában Déryné – „ekkor már jól zongorázott s nagyban értett a muzsikához.”⁵

A pesti magyar színjátszó társasággal kezdődő ismeretség a *magyarosodás* reformkori programjához kapcsolta az ifjú ember érdeklődését. A színjátszó társaság számára színdarabokat fordított, alkalmi betétdalokat komponált, s még alig 15 éves, amikor 1812-ben a törökök ellen harcoló szerb szabadságharcos, Csernyi György alakjáról komponált énekes játékot. Az 1812. szeptember 15.-én Pesten bemutatott darabban Déryné volt a női főszereplő. A mű egyes betétdalai – országos sikerként – az 1830-as évek közepéig éltek a hazai köztudatban.

1817-től 1830-ig a gróf Széchényi-család nevelője lett, az ő családi körükben töltött el hosszú éveket, melyeknek legfőbb szellemi hozadéka a világ

³ Kodály Zoltán: Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta: Bónis Ferenc. Zeneműkiadó Vállalat Budapest, 1964

⁴ Fő forrásunk most és a továbbiakban: Várnai Péter: Egy magyar muzsikuskor a reformkorban, Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharcig. = ZTT/II, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954, 231-321; Lásd továbbá: Mátray Gábor: A Muzsikának közönséges története és egyéb írások; Uo: 456-547; Várnai Péter: Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharctól haláláig (1846-1875). Budapest, Magvető, 1984; Mátray Gábor: Töredék jegyzemények Magyarország történetéből 1848/49-ben. Közreadta Fülepp Katalin. Budapest, Szépirodalmi, 1989.

⁵ Déryné naplója, ed. Bayer József, Bp. 1900. I. k. 46. o;

kitágulása, mindenekelőtt az 1820-as évek bécsi zenei életének a megismerése lett. Gondoljunk csak el: Beethoven és Schubert kora, a bécsi klasszicizmus és a korai romantika mesterműveinek, a polgári hangversenyélet megszületésének izgalmas évtizede volt ez. Az ifjú Róthkrepf Gábor Széchényi Lajos gróf (a nemzeti könyvtár alapítójának, Széchényi Ferencnek a fia, István fivére) sopronhorpácsi, pesti, bécsi palotáiban a magyar és osztrák szellemi élet kiválóságaival találkozhatott. Minden tudományágra kiterjedő tájékozottságát, enciklopédikus műveltségének alapjait, francia és angol nyelvtudását a Széchényi-család szellemi kisugárzásában szerezte meg. És még valamit.

Bécs mintájára a nemzeti zene felemelésének formálódó programja mellé az ifjú zenész gróf Széchényi Lajos környezetében szívta magába a magyarság történeti emlékei felkutatásának, gyűjtésének és megőrzésének, továbbadásának egy életre szóló feladatkörét.

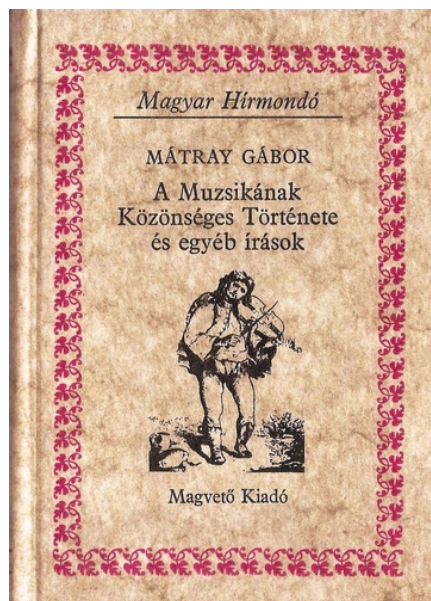
„...a Széchényi-házban töltött életem virító korszaka közben nemzeti zenénk folytonos gyakorlását, sőt jelesebb példányai szorgalmas gyűjtését is szívemre kötni kegyeskedtek”, írja Mátray majd a szabadságharc után a Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye bevezetésében. S még egy jellemző mondat ugyanonnan: „...a’ nemzeti nyelv rendeltetéek a’ család gyermekei első nyelvül: úgy ott örömmel tapasztalám a’ nemzeti zene ’s népdalaink iránti rokonszenv, sőt előszeretet őszinte bizonyítványait is”.⁶

Gróf Széchényi Lajos egyben nagyvonalú mecénás is volt: Mátray Gábor az ő költségén tudta kiadni a császárvárosban eredeti hangú magyar népdal-, dal- és verbunkos gyűjteményeit, melyek 10 füzetben *Pannonia, Flora, Hunnia* és *Magyar dallos* címmel az 1820-as évek bécsi zeneműkiadásának kelendő zenei portékái voltak, egyúttal a *magyar szalonzene* korai műfajteremtő példái lettek.

A közreadói, zeneszerzői munkával párhuzamosan összefoglaló egyetemes és magyar zenetörténeti munkába is kezdett „A Muzsikának Közönséges Története” címmel. A Vörösmarty Mihály által szerkesztett Tudományos Gyűjtemény hasábjain az 1828-1832 között részletekben megjelent munkának különösen a magyar zenetörténetre vonatkozó fejezetei nagyjelentőségűek. A korabeli magyar és külföldi források ismeretében elsőként foglalta össze a magyar zenetudomány történetében magyar nyelven a magyarok zenetörténetét. S ha műve Várnay Péter, Mátray Gábor monográfusa szerint „inkább adattár”

⁶ Idézi: Várnay Péter i. m. 247. o.

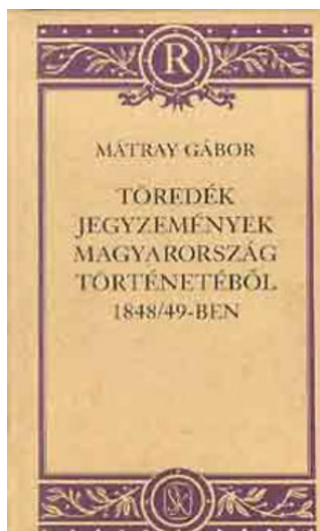
volt is, „mint zenetörténet”,⁷ teljesítményét már egy évvel utóbb, 1833-ban a Magyar Tudományos Akadémia méltatta kitüntető figyelmére: levelező tagként meghívást kapott a tudós testületbe.

A magyar sajtó történetében szintén korszakalkotó a munkássága. 1833-tól 1841-ig alapítója és főszerkesztője volt a *Regélő és Honművész* című szépirodalmi lapnak, mely a rendszeres magyar nyelvű színi- és zenekritika megteremtésével egyik fontos eszmei támogatója lett az 1837-ben megnyíló Pesti Magyar Színház működésének. Ebben az évben kapta meg az engedélyt két öccsével a Róthkrepf-név Mátray-ra történő magyarosítására,⁸ és szinte sorsszerű, hogy épp ekkor, a későbbi Nemzeti Színház intézménytörténetének első lépéseinél szintén ott találjuk.

⁷ Mátray Gábor: *A Muzsikának...*, i.m. 436. o.;

⁸ Közli Fülep Katalin a *Töredék Jegyzemények Magyarország Történetéből 1848/49-ben*.i.m. 14. oldalán.

Az ünnepi megnyitóra, 1837. augusztus 22-ére Mátray komponálja a zeneszámokat Vörösmarty Mihály „Árpád ébredése” című ünnepi prologusához, s mintegy féléven át elvállalja a színház zenei ügyeinek művészeti irányítását. Még gyűjteményszervezői feladatkört is rábíznak. Ő szerzi be a szükséges kottákat és a színházi zenekar hangszereit. Közben nagyszabású tervet fogalmaz meg a magyar operakultúra megteremtése érdekében. Bécsi, prágai minták nyomán – Liszt Ferenc itthoni eszmei társaként - magyar énekiskola, konzervatórium felállítását szorgalmazza: érthető, hogy mint a legméltóbbat, 1840-től őt bízzák meg a Pestbudai Hangászegyesület Énekiskolája, a későbbi Nemzeti Zenede igazgatói teendőivel.⁹

1846-tól egzisztenciálisan is révbe ér: megvalósul élete nagy álma, amikor Széchényi Lajos gróf ajánlólevelével kinevezik a Nemzeti Múzeumban működő Széchényi Könyvtár örévé, főkönyvtárnokává. Fülep Katalin, az OSZK Kézirattára ny. tudományos főmunkatársa leírásában és szíves engedélyével, mint tudománytörténeti ritkaságot, az alábbiakban betűhíven közreadjuk Mátray Gábor nemzeti könyvtári hivatali esküjének szövegét:

„Mátray Gábor a' Széchényi országos könyvtár örje által 1846-ki Sz. Jakabhó 5-kén a' nádori Cancelláriában letett

Eskü formája

⁹ Mátray Gábor: Egy Nemzeti Conservatorium alakítását tárgyazó alapterv. (Másolat), OSZK Kézirattár, Analekta 4386.

Én n. n. esküszöm az egy élő Istenre, Boldogságos Szűz Máriára, és Istennek minden Szenteire, hogy Nádor Ő. cs. kir. Főherczegsége, mint a' nemzeti Museum törvényes elnöke 's pártfogója kegyelmes parancsainak és rendeleteinek hiven engedelmeskedni, ugy a' nemzeti Museum Igazgatója iránt kellő tisztelettel 's engedelmességgel fogok viseltetni, az adott vagy adandó utasítást pontosan megtartandom, és magamat annak minden pontjaihoz alkalmazandom, 's gondosan felügyelendek, hogy a' Széchényi-országos könyvtárhoz tartozó könyvek, kéziratok, térképek, nemesi czimerek, képek, és más mindennemű uj vagy régi tárgyak rendben tartassanak 's hiven megőriztessenek, és azokból semmi el ne idegeni[t]tessék. – Isten engem ugy segéljen, Boldogságos Szűz Mária és Istennek minden Szentei.”¹⁰

Az eddigi aktív közéleti szerepet vállaló Mátray Gábor mostantól látszólag visszavonul, és 1846 után a Nemzeti Könyvtár tudományos és hivatali feladatai, valamint a Nemzeti Zenede tanári és igazgatói teendői kötik le. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc napjaiban titkos naplót vezet, melyben a nemzeti vagyont féltő könyvtárőr az elfogulatlan értelmiségi szemszögéből rögzíti a lelkesítő és gyászos napok eseményeit. Lélektanilag érdekes jelenség, hogy polihisztorként, művelődéstörténészként később épp az eltiport szabadságharc után, az önkényuralom éveiben emelkedik a nemzet igazi nagyjai közé. A *krónikás* bizonyágtevő szerepkörét vállalja magára. Nem vonul önkéntes száműzetésbe, mint kortársai közül oly sokan: bár csak azt a szűk szellemi mozgásteret használja ki, melyet számára engedélyeznek, de tudományos munkássága, szervező készsége még ezekben a sötét években is bámulatra méltó teljesítményeket mutat fel. A lelki bénultság korszakában egyike azon keveseknek, akik ébren tartják a megmaradás ösztönét.

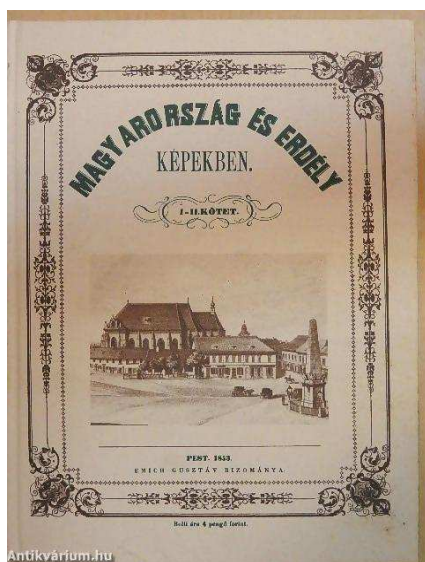
1851-től tekintélyes részt vállal a Nemzeti Múzeumban létrejövő *Történelmi Képcsarnok* felállításában, 1852-től pedig a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából publikálni kezdi a már korábban említett „*Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye*” című 3 kötetes magyar és németnyelvű reprezentatív munkáját, melyet az első kötet előszavában „*Nemzetünk hatalmas istenébe helyezett bizalommal*” ad a kortársak kezébe. Zongorakíséretes magyar népdalgűjtemény ez, mely a kor népdal fogalmának megfelelően vegyesen tartalmaz valódi népdalokat és népies műdalokat is, melyek azután mások

¹⁰ Mátray Gábor esküjének eredeti szövege, mely mintája volt a későbbi könyvtárosi eskütételi szövegeknek is, megtekinthető a Budavári Palota F. Épületének V. szintjén „Az Országos Széchényi Könyvtár Múzeuma” c. állandó kiállítás műtárgyai között, a könyvtári nyitva tartás idejében. (Rendezte: Dr. Fülep Katalin.)

mellett Johannes Brahms kottatárába is eljutottak. Jellemző fegyverténye, hogy a III. kötet nyitó „népdala” a rebellisnek számító *Kossuth-nóta* közlése „*Felsütött a nap sugára*” szövegváltozattal (80. sz.).

Tanári és könyvtárosi teendői mellett tudományos felolvasásokat tart, elsőként ír *Bihari János* életrajzot¹¹, és 1854-ben publikálja „*A magyar zene és a magyar cigányok zenéje*”¹² című értekezését, melynek számos adatát Liszt Ferenc is felhasználja majd, 1859-ben megjelenő híres-hírhedt „*Cigánykönyv*”-ben.

Zenetudományi-közreadói munkásságának fő műve a „*Történeti, bibliai és gunyoros magyar énekek dallamai a XVI. századból*” című kiadványa 1859-ben jelent meg, mely a magyar zenei írásbeliség kezdeteihez nyúlt vissza, s Tinódi, a Hoffgreff-gyűjtemény, Armbrust Kristóf és Farkas András dallamaival a *XVI. század magyar históriás irodalmának* első tudományos igényű modern közreadásával lepte meg a közvéleményt.

A kötet előszavában a „*Gondolatok a könyvtárban*” költőjével, Vörösmartyval folytat láthatatlan polémiát. Még a szóhasználatot is a Szózat költőjétől kölcsönzi. „Oly sok vizsály után” számba veszi az elmúlt ötven év magyar kulturális intézményeinek megszületését, hogy a jelenkor elé lelkesítő példát állítson. Nem mondja ki, de tudnivaló, hogy valamennyi említett intézmény megszületésénél maga is jelentékeny szerepet játszott. A polgári

¹¹ Bihari János magyar népzeneész. =Kubinyi-Vahot: Magyarország és Erdély képekben, II. k. 1853.

erények, az ő szavaival „a tevékenység, a lángoló buzgalom” példáit látja és láttatja bennük. – A XVI. század általa közreadott dallamait, köztük Tinódi históriás énekeit 1859-től növendékeivel rendre zenedei magyar történelmi hangversenyeken is megszólaltatja.

Előttünk áll tehát a múlt történelmi emlékeit értelmezve feltáró, gyűjtő, megőrző, s az értékeket a jelen nyilvánosságáig is eljuttató, közkinccsé tevő „custos”, a zeneműtáros Mátray által kialakított, minden későbbi korokra érvényes szerepköre.

A pálya íve, legalábbis az aktív muzsikusi, zenetudósi, 1860 táján mégis érezhetően megtörik. Úgy tűnhetett számára, hiába a sok nagyvonalú kezdeményezés, az ötleteket aprólékos műgonddal és nagy diplomáciai érzéssel megvalósító kemény munka. Méltatlan sajtótámadások érték. Azok a fiatalabb muzsikusi kollégái bírálták – 1860-tól a Zenészet Lapok köré tömörülő új magyar zenei reformnemzedék, Ábrányi, Bartalus, Mosonyi és köre -, akik bár Mátray lába nyomába lépve építik majd fel az európai rangú magyar műzene programját, személyében és munkásságában a továbblépés intézményekben is megtestesülő konzervatív gátját vélték felfedezni. - Utolsó nyilvános felolvasása 1871-ben – 74 éves korában – Beethoven magyarországi kapcsolatairól szólt. Jelképes hattyúdalként ez az előadás annak a nagy művésznak és tudósnek az önvallomása volt, aki egész életében európaiság és magyarság állandó magas szintézisére törekedett, és aki pályája indulása óta hittel vallotta: „A’ nemzet a’ muzsikájában él.”

*Szőnyiné Szerző Katalin
zenetörténész, művészeti író, az MMA rendes tagja (2011)

¹² Megjelent uo, a III. kötetben, 1854-ben. (Várnai Péter adata)